

Sortida a la Tinença de Benifassà (País Valencià)

David Pavón

El dies 14 i 15 de juny va tenir lloc la darrera sortida de la Societat Catalana de Geografia del curs 2018-19 prèvia al parèntesi estival.¹ En aquesta ocasió, la seva destinació fou la Tinença de Benifassà i els seus entorns, a la comarca del Baix Maestrat (País Valencià), fronterera tant amb Aragó com amb Catalunya. Com a exponent dels valors patrimonials que hi aplega, l'any 2006 aquest àmbit territorial fou inclòs dins el Parc Natural de la Tinença de Benifassà, per part de la Generalitat Valenciana, amb 4.965 hectàrees.

La Tinença de Benifassà és una zona muntanyosa i fracturada, a cavall entre les derivacions meridionals dels Ports de Tortosa-Beseit, per una banda, i els contraforts nord-orientals del Sistema Ibèric, per altra. Els seus relleus retallats oscil·len entre els 400 m de les cotes inferiors fins a uns punts culminants que superen els 1.300 m. Es tracta d'un modelat on dominen les calcàries i les dolomies disposades en estrats alterats per processos d'erosió diferencial els quals incideixen més accentuadament sobre les primeres. Així doncs, és una terra aspra, accidentada, de comunicacions difícils i molt afectada pel despoblament.

L'objectiu d'aquesta sortida fou atansar-nos a la descoberta de l'indret i dels seus paisatges, primer amb la visita d'alguns dels seus nuclis urbans com el Ballestar i la Pobla de Benifassà però, també, amb la travessa a peu entre la Pobla i Bel, d'uns 8 km.

El grup, format per setze socis, partí des del punt de trobada a Barcelona, a les 16 h. Després d'una parada tècnica per recollir a alguns d'ells a l'estació de tren de l'Aldea, es continuà cap a la nostra destinació, tot passant per Sant Rafel del Riu, el Castell i la Sénia i resseguint el límit entre Catalunya i el País Valencià. Els 6 km que separen aquest darrer poble de l'embassament d'Ulldecona suposen un canvi radical en el paisatge; signifiquen l'abandonament de la plana per introduir-se, definitivament, en els dominis muntanyosos i forestals de la Tinença, en la seva ruralia. Fou justament la presa d'Ulldecona el primer punt d'interès de la sortida. Una breu parada serví per copsar aquesta infraestructura hidràulica del riu Sénia, encaixonada en la confluència de dos barrancs principals,

---

1. Trobareu altres informacions sobre la sortida a *L'Àgora de la Geografia*: <https://agora-geografia.espais.iec.cat/2019/06/20/2019-06-15-sortida-a-la-tinenca-de-benifassa/>

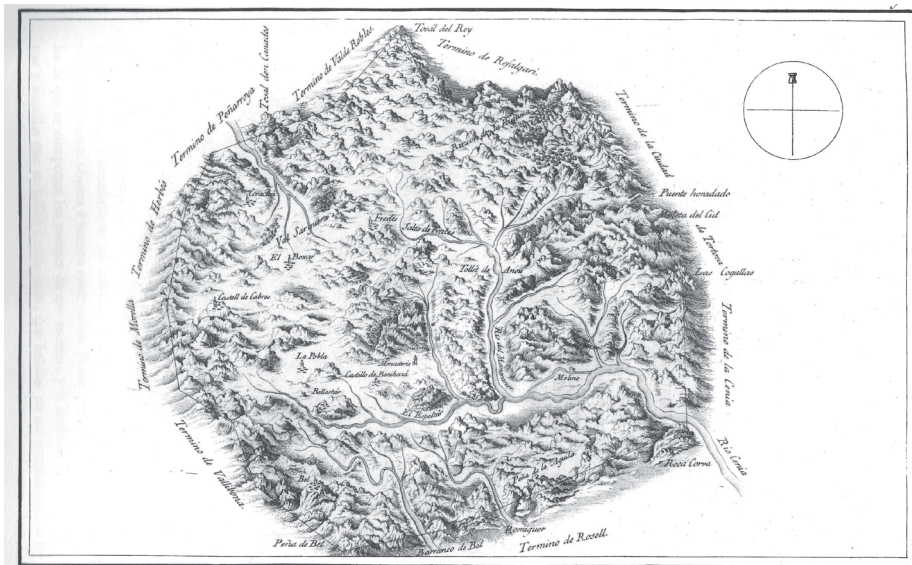
el de la Fou (al nord) i el de la Pobla (a l'oest). L'obra, amb una capacitat màxima d'11 hm³, fou construïda l'any 1967 i promoguda per agricultors d'Ulldecona. D'aquí que prengui el nom d'aquesta localitat, encara que no sigui la més immediata a la presa. Com succeeix amb altres embassaments, s'ha convertit en punt d'atracció per a les visites i les activitats nàutiques i de natura.

Foto: D. Pavón

Perspectiva general de la Pobla de Benifassà des del sender que puja per les ombries de la serra de la Creu

Tot seguit, es prosseguí el recorregut per la carretera CV-105 vers la Pobla. Abans d'arribar-hi es feren un parell més d'aturades: una primera, de molt curta, en un mirador des de la pròpia carretera i que va ser pràcticament la única visió que tinguérem del monestir de Santa Maria de Benifassà; una segona, amb major detall, per visitar el nucli urbà del Ballestar. El Ballestar se situa dalt d'un turó a 715 m. d'altitud, amb uns habitatges d'entre els que sobresurt l'edifici de l'església parroquial, amb el seu campanar. Sembla que el Ballestar fou fundat en època de dominació musulmana i que, un cop conquerit el

Mapa de la Tinença de Benifassà, dibuixat i publicat pel naturalista valencià Antoni J. Cavanilles en les seves *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, poblacion y frutos del reyno de Valencia* (1795)

Foto: Anna Ortiz

El grup excursionista a l'Ereta de Bel

territori per Jaume I, passà a formar part de la Tinença, dins del nou regne de València. Actualment, el Ballestar és la segona entitat de població més habitada dins del municipi de la Pobla, amb 35 habitants empadronats l'any 2018. El recorregut pel Ballestar té lloc per uns carrers amb habitatges de pedra vista, majoritàriament ben conservats, tal i com es posa de manifest amb les seves façanes i teulades refetes i ben endreçades que realcen el conjunt d'aquest nucli rural. Fins i tot a la pròpia església, a la qual va accedir el grup, s'hi estaven fent algunes actuacions de millora, tal i com ens informà un dels seus responsables.

Malgrat que durant la sortida no es va poder visitar, és justificat fer esment al monestir cistercenc de Santa Maria de Benifassà. Sense ell no s'entendria el que ha estat des del punt de vista humà, del poblament i de la història el territori de la Tinença. El lloc de Benifassà fou lliurat l'any 1208 pel rei Pere el Catòlic a Guillem de Cervera amb la finalitat de repoblar-lo. Guillem, qui es va fer monjo de Poblet, cedí els drets a la comunitat cistercenc. Jaume I va confirmar la cessió el 1233 amb la finalitat de fundar-hi un monestir. Aquell mateix any, Poblet va enviar dotze monjos, que es van establir a l'antic castell sarraí de Beni Hassan (Benifassà), mentre condicionaven el nou monestir. La construcció va començar seguidament i, el 1250, s'hi van poder traslladar els monjos. L'existència del monestir va estimular el repoblament del territori sota la seva influència, el qual seria conegut amb el nom de Tinença de Benifassà. Nuclis com el Ballestar, la Pobla, Coratxà, el Boixar, Fredes, Bel i Castell de Cabres serien uns bons exponents d'aquesta dinàmica; tots set integraran la Tinença. Excepte Castell de Cabres i Bel, la resta actualment formen part del municipi de la Pobla de Benifassà, amb un total de 197 habitants l'any 2018. Si tenim en compte que la superfície del municipi és de 136 km², això ofereix una densitat de població baixíssima: tan sols 1,5 habitants per km².

Foto: D. Pavón

Bel, amb les extenses terrasses que l'envolten

Poc després de les 20 h, el grup arribà a la Pobla (91 habitants), discreta capital de la Tinença. A l'igual que el Ballestar també es tracta d'un nucli aturonat (705 m) i presidit per l'església parroquial de l'Assumpció. El recorregut a peu entre el final de la carretera que hi mena i fins a l'alberg on ens vam allotjar (La Font Lluny) permeté visualitzar la part més baixa del poble, al llarg del seu carrer Major i de la plaça que s'obre davant l'ajuntament. Un cop instal·lats a l'alberg i, després de sopar, una passejada complementà la seva descoberta.

L'endemà dissabte, després d'esmorzar, el grup deixà l'alberg i guardà l'equipatge al minibus per alleugerir una caminada matinal que ens duria des de la Pobla fins al nucli de Bel (municipi de Rossell). En total, quasi 8 km amb una ascensió acumulada lleugerament superior als 500 m. Poc abans de les 9 h se sortí del poble pel carrer del Riu. Vam descendir cap al barranc de la Pica, primer, i el de la Pobla, després. Passàrem al costat d'un pintoresc rentador cobert. Després de travessar el barranc de la Pobla s'inicià un progressiu ascens per les ombries de la serra de la Creu, deixant enrere unes antenes de telecomunicacions. Des d'aquí, la visió del nucli de la Pobla era sencera, tot ell envoltat de feixes de conreu terrassades i encara parcialment en ús. El sender es caracteritzava per un pendent cada cop més pronunciat i zigzaguejava entre pinedes i carrasques fins arribar a la font del Grau. La panoràmica sobre la Tinença es tornà progressivament més dilatada fins guanyar un coll a la carena de la serra de la Creu situat a uns 950 m d'altitud. Un xic més endavant apareixia abandonat, davant els nostres ulls, el Mas d'Insa. Des dels seus voltants es divisaven els principals relleus, com són la Mola de Bel, la Roca del Corb

i la Roca de Coll Ras. Des del mas, el sender s'orienta vers l'oest i voreja, pel flanc sud, part de la carena culminant de la serra de la Creu, sempre fregant els 1.000 metres d'altitud. Aquesta carena marca la divisòria entre els municipis de Rossell, al sud, i la Pobla de Benifassà, al nord. En poc més de 15 minuts s'arribà al paratge conegut com l'Ereta de Bel (987 m), històrica cruïlla de camins i assagadors (carrerades), ara transformats en itineraris senderistes, que facilitava el pas entre les poblacions de la Tinença i les del Maestrat. Fou, a més, un punt significat en les tasques agrícoles ja que, als seus replans, es trillaven i es ventaven els cereals conreats a la zona per tal d'obtenir-ne el preuat gra. En un pedró commemoratiu s'han situat un parell de plaques. En una es recorda la primera trobada de pobles de la Tinença, l'any 2008, que cada any té lloc a inicis de setembre; una segona recorda la "X trobada de l'Ereta" que s'organitzà l'1 de setembre de l'any 2018. En l'horitzó, vers el nord, es divisaven alguns dels alts cims (superiors a 1.200 m), que tanquen la Tinença per aquell sector. Es pot esmentar la serra de la Coscollosa que serví de refugi als maquis en acabada la Guerra Civil, per l'inaccessible que resultaven les seves raconades.

Després de descansar alguns minuts es continuà el recorregut cap a Bel, ara molt més planer, però també més assolellat i sec que el tram que s'havia seguit anteriorment. Part de l'expedició s'aventurà a desviar-se del camí uns centenars de metres per ascendir, muntanya a través, fins al cim del Molló dels Tres Termes (1.069 m), també conegut amb el nom de Cap de Terme. A dalt, una petita construcció de pedra seca fa de fita i marca el triforni entre els termes de la Pobla, al nord, Bel (avui Rossell) a l'est, i Vallibona, al sud-oest. Aquest turó és el segon sostre de la serra de la Creu (1.122 m). Un cop guanyat el turó, el vàrem desfer i tornàrem a recuperar el sender el qual ens apropà, de manera decidida (50 minuts) i sense més distraccions, fins al nucli de Bel, al qual ens atansàrem poc abans de les 13 h. Bel és un nucli encisador (960 m) conformat per dos únics carrers paral·lels entre si (carrer Major i carrer Sol), d'uns 200 m de longitud. A l'extrem occidental hi ha l'església de Sant Jaume i, a l'oriental, el mirador de Bel. Des d'ell s'aprecia l'extensió considerable d'uns abancalaments abandonats testimonis d'un passat rural encara no massa allunyat en el temps. Hi són presents els prats de muntanya, amb els seus boverals, els boscos de pi negre, ginebres i teixos, a més de les plantes aromàtiques esparses arreu; voltors i àligues sobrevolaven les parets escarpades de les serres. L'any 2018 a Bel només restaven empadronats 15 habitants.

A Bel ens esperava el bus, que ens hi recollí. Per una carretera veïnal molt sinuosa i en descens continuat vam arribar, al cap de 10 km, al poble de Rossell (906 habitants, 480 m d'alt), cap del municipi al qual també pertany Bel d'ençà 1972. Allà ens reférem de la caminada i del sol amb un animat dinar al restaurant 'Avenida'. En el seu decurs vam gaudir amb l'assistència del filòleg Joan Maria Romaní, nascut a Barcelona, però resident a Mas de Barberans des de l'any 2013. Dins l'administració treballà com a funcionari de la Generalitat a la Direcció General de Política Lingüística, al Consell Assessor per al

Desenvolupament Sostenible (CADS) i, finalment, a la Delegació Territorial d'Esports de les Terres de l'Ebre. Al final de l'àpat compartí amb nosaltres algunes reflexions sobre les vicissituds territorials de l'àmbit comprès entre els rius Ebre i Sénia; de com, al seu parer, Amposta estava prenent el protagonisme a Tortosa i de l'empenta que havien experimentat poblacions com la Sénia amb la indústria de la fusta i del moble, estimulada amb mà d'obra de treballadors romanesos.

Una vegada finalitzat el dinar a Rossell, el grup es va desplaçar fins als afores del poble de la Sénia, per visitar les restes que subsisteixen del camp d'aviació obert pel govern de la II República, l'any 1937, per fer front als atacs del bàndol rebel. És un espai vinculat a la memòria dels habitants amb nombroses referències orals, documentals i gràfiques. El camp d'aviació estava format per una extensió de 90 ha i un perímetre irregular que recordava una estrella de cinc puntes. Disposava de tres pistes d'enlairament que, avui dia, ja no existeixen; tornen a estar plantades d'oliveres. Com a elements més significatius de l'època es conserven el refugi antiaeri així com la casa del comandament, amb les oficines, el control de vols i operacions, avui dia reconvertit en centre d'interpretació. Un seguit de plafons, també a l'exterior, permet fer-se una idea molt precisa del paper que jugà l'espai i de com va funcionar. Es pot obtenir més informació al respecte a la web: <http://www.campaviaciolasenia.cat>.

Amb aquesta activitat es posà fi a la sortida la qual ha permès la descoberta geogràfica de la Tinença de Benifassà; un tast breu però intens que, de ben segur, convidarà a altres possibles visites en el futur les quals poden tenir formats ben diversos i adaptats a les preferències de cadascú.

Foto: D. Pavón

Intervenció de Joan M. Romaní durant el dinar a Rossell